

І. Г. Сандуляк (Чернівці)

Подорожі у стародавньому світі: витоки та формування туристичної традиції

Феномен туризму з точки зору формування витоків й відповідних історичних передумов бере початок у Стародавньому Світі. Зародженню начатків туристичної практики сприяла низка економічних та соціальних чинників, зокрема, поширення культурного обміну, розвиток торговельних зв'язків між державами і народами, виникнення у населення звичаю мандрувати й подорожувати з релігійними, науковими, мистецькими, дипломатичними, зрештою, мілітарними цілями. Згідно з найдавнішими писемними джерелами, вже на початку III тис. до н. е. давні єгиптяни плавали Нілом, пізнаючи терени власної ойкумени й ближнє «закордоння». Прикладом чи не першої зафіксованої «туристичної мандрівки» слугує відома історико-літературна пам'ятка — «Роповідь Сінухе-єгиптянина».

Характеризуючи ключові витоки й мотивації появи «первісного туризму», в першу чергу можна виокремити аспект торгівлі, який значною мірою актуалізується та активізується з виникненням та становленням великих цивілізаційних басейнів на обширах Стародавнього Сходу [1, с. 19]. Звісно, цьому сприяла доволі потужна й послідовна протекціоністська політика правителів крупних державних об'єднань, спрямована на створення і підтримку інфраструктури шляхів сполучення. Отже, рівень наявних у давньосхідному соціумі комунікаційних засобів обумовлював можливість здійснення будь-якою особою пересувань в межах доступних, цивілізаційно розвинутих регіонів і культурних центрів.

Крім того, прокладання доріг та каналів, відкриття портів й постійних дворів, налагодження поштового зв'язку об'єктивно обумовлювали створення соціально-економічного підґрунтя, орієнтованого у подальшому на зародження та поширення «первісного туризму». Ці тенденції також посилювались за рахунок розвитку прикладних наукових знань, і найперше — в галузі кораблебудування [2, с. 22]. Таким чином, можливість пересування на дальні відстані — як морем, так і суходолом, — стали основою для наступного розвитку туристичних мандрівок пізнавального та цілеспрямованого (тобто, з конкретизованим завданням) змісту. Як вже зазначалося вище, суто «прикладний» туризм найчастіше мав на меті дипломатичні, торговельні й наукові цілі: війни об'єктивно породжували дипломатичні контакти; ремесло сприяло економічним зв'язкам; наука давала привід для обміну знаннями.

У Шумері, Аккадському царстві, Вавилонії, Ассирії, Стародавньому Єгипті, Давньоперській державі, Еламі, Меттані, Лівії, Фінікії та інших країнах Стародавнього Сходу, «закордонні» експедиції, організовані на кошти й за сприяння керманічів, володарів і правителів, переслідували «багатовекторні» цілі, які мали на меті отримання інформації географічного, біологічного (флора, фауна, клімат), етнографічного (звичаї, традиції, побут, харчування), мовного, релігійного й мілітарного характеру. До подібних «пізнавальних» походів можна віднести подорож фінікійців навколо Африки в часи врядування фараона Нехо II (610–595 рр. до н. е.), плавання карфагенянина Ганнона (V ст. до н. е.), експедицію Скилака Каріандського, організовану 511 р. до н. е. перським царем Дарієм I (522–486 рр. до н. е.) [3, с. 35]. Існуючі писемні джерела I тис. до н. е. дозволяють констатувати: практика туризму в країнах Стародавнього Сходу була складовою частиною образу життя соціуму [4, с. 41].

Доречно підкреслити, що тогочасні подорожі обов'язково мали сакральну складову: мандрівник сприймався як людина, яка оберігається богами; ставлення населення до будь-якого «туриста», таким чином, обумовлювалось «освяченістю» його місії та відповідним статусом «недоторканості» особи [2, с. 20]. В означеному контексті у витоків «пратуризму» стояли Ной зі своєю родиною, Утнапіштім з шумерійського «Епосу про Гільгамеша», давньоіндійський легендарний цар і законотворець Ману, єгиптянин Ханну, який 2750 р. до н. е. на чолі експедиції прибув на узбережжя Червоного моря за коштовним камінням, слоновою кісткою й ароматичними смолами [5, с. 35–36].

Природно, що початкові «туристичні» маршрути пролягли на морських широтах. Кораблі пливли уздовж берегів, при настанні шторму маючи можливість швидко схватись і перечекати негоду у тій чи іншій бухті [6, с. 28–29]. За даними давньоєгипетських написів, перше тривале плавання Середземним морем відбулось за фараона Снефру в XXVII ст. до н. е.: експедиція у «сорок суден» відвідала фінікійське місто Бібл, де завантажилась кедровим деревом [5, с. 38]. У XXVI ст. до н. е., за правління фараона Сахура, до Палестини й Сирії з дельти Ніла попливла велика флотилія; з цих «екзотичних» країн «туристи» привезли додому вино, оливкову олію та ліванських ведмедів [5, с. 39]. З країни Пунт (територія Східної Африки) протягом XVI—XV ст. до н. е. єгипетські царі завозили золото, вироби з фаянсу, ювелірні прикраси. Наприклад, про таку «туристичну» подорож, організовану царицею Хатшепсут (1505–1484 рр. до н. е.), згадують джерела тієї епохи, повідомляючи й про мету мандрівки — купівлю саджанців сандалового дерева для культивування в «Країні Червоної та Чорної глини» [7, с. 44].

Проте, справжній розквіт міждержавних «туристичних» пересувань з точки зору «реалій повсякдення» відбувся все ж у Стародавній Греції. Саме

на її островних і континентальних територіях почала формуватись ціла «галузь» туристичних «послуг», — з визначеними маршрутами, постійними дворами, «готелями» й припортовими «тавернами», «рекреаційними» зонами, транспортними засобами тощо [8, с. 37]. У давньогрецьких «туристів» навіть з'явився свій бог-охоронець та «супутник» — Пріап [9, с. 55]. Перші згадки про «туристичні» мандри стародавніх греків містяться в міфах. Прикладом може слугувати відомий давньогрецький міф, присвячений плаванню аргонавтів, очолюваних Ясоном, у Колхіду за золотим руном (XIII ст. до н. е.) [10, с. 429–454]. «Туристична» складова присутня так само у десятирічних подорожах хитромудрого царя Ітаки Одісея, описаних Гомером (VIII—VII ст. до н. е.) в «Одісеї».

Сторінку античного «науково-пізнавального туризму» відкриває Геродот (484–430 рр. до н. е.), який протягом життя відвідав майже всі землі Еллади, Південну Італію, Вавилонію, Малу Азію, Персію, Єгипет. Крім того, «батько історії» відвідав більшість островів Середземного моря, Кримський півострів та Скіфію [11, с. 50]. «Туризмом» захоплювався й «батько географії» — Страбон (64–23 до н. е.). Після візиту в Рим, він у подальшому здійснив цілий ряд вояжів — до малоазійських міст, у Таврійські гори, на Кікладські острови. Маршрути Страбона пролягли і через весь Балканський півострів; своєю «науково-туристичною» увагою вчений не оминув Апеннінський півострів, численні острови Егейського моря, той самий Єгипет [11, с. 51]. Значно більший елемент «туризму» був присутній у морських подорожах Піфея Массалійського [12, с. 37] й Мегасфена (IV ст. до н. е.) [1, с. 48]. Зрештою, «туристичне» нашарування присутнє і в мандрах Енея — героя Троянської війни, «зафіксованих» Вергілієм (70–19 рр. до н. е.).

Наступний великий крок у становленні «туристичної» практики в епоху Античності, безсумнівно, здійснили стародавні римляни; вони розробили й перші «туристичні» путівники, на відміну від еллінів та фінікійців віддаючи перевагу суходольним подорожам [13, с. 171]. Римська цивілізація протягом IV—I ст. до н. е. на державному рівні розширила «туристичну» базу шляхом достатньо важливих «нововведень» — розробки спеціальних мап магістральних шляхів, створення поштових станцій з будівлями для ночівлі, зведення державних готелів — мансіонів, які перетворились в межах Імперії на цілу мережу «туристичних відпочинкових закладів» [14, с. 63]. У I ст. н. е. у латинян, нарешті, з'явилися й спеціалізовані «туристичні бюро», де мандрівники мали можливість придбати путівники та довідники з відповідною пізнавальною інформацією [14, с. 65].

Таким чином, необхідно зазначити: бажання подорожувати, відпочивати й пізнавати щось нове залишалось серед греко-римського населення доби Античності непереборним, і це засвідчується численними тогочасними писемними згадками про їхні походи, експедиції, мандрівки та пригоди.

З іншого боку зрозуміло, що розгляд витоків та висвітлення начатків формування традиції подорожування в античному світі, зокрема, стародавніми греками та римлянами, в контексті історії розвитку туризму, певною мірою є науковою модернізацією самого поняття «туризм» або «туристична практика», оскільки в ті часи подібної смислової категорії (як і умозорової конструкції) в греко-римському соціумі просто не існувало.

Однак, зважаючи на відповідні історичні реалії, пов'язані з фактами здійснення еллінами ще з VII ст. до н.е., а також латинянами з V ст. до н. е., різноманітних подорожей в межах обширного й етнічно строкатого середземноморського басейну, можна констатувати наявність «туристичних» сегментів у сфері функціонування як давньогрецької, так і давньоримської системи комунікацій і торгівлі.

Література

1. Шаповал Г. Ф. История туризма. — Минск, 1999.
2. Войтов В. И. Океанские дороги человечества. — М., 1994.
3. Фрадкин Н. Г. Географические открытия и научное познание Земли. — М., 1972.
4. Гришин Ю. А. История мореплавания. — М., 1972.
5. Ландстром Б. Корабли фараонов. — М., 1976.
6. Снисаренко А. Б. Курс — море мрака. — М., 1982.
7. Ханке Х. Люди, корабли, океаны. — Л., 1976.
8. Снисаренко А. Б. Властители античных морей. — М., 1986.
9. Гиро П. Частная и общественная жизнь древних греков. — СПб., 1995.
10. Грейвс Р. Мифы древней Греции. — М., 1992.
11. Соколова М. В. История туризма. — М., 2010.
12. Нойкирхен Г. Мореплавание вчера и сегодня. — Л., 1977.
13. Велишкий Ф. Быт и нравы древних греков и римлян. — М., 2000.
14. Гиро П. Частная и общественная жизнь древних римлян. — СПб., 1995.

